



LITERACY
OG SPROG

literacy.dk

Nationalt Videncenter for Læsning

LITERACY OG SPROG

DAVID BARTON ¹

TEKSTEN ER KAPITEL 5 FRA BOGEN LITERACY: AN INTRODUCTION TO THE ECOLOGY OF WRITTEN LANGUAGE, ANDEN UDGAVE, 2007, GENGIVET MED TILLADELSE FRA WILEY. OVERSÆTTELSE: CHARLOTTE SCHAAR/ EASYTRANSLATE. REDAKTION: PETER HELLER LÜTZEN OG JACOB SPANGENBERG.

I det følgende undersøger jeg forholdet mellem literacy og sprog ud fra forskellige perspektiver. Jeg vil først diskutere generelle tanker om sprog, der lægger vægt på, hvordan sproget bruges forskelligt, hvordan det altid er en del af en diskurs, og hvordan diskurser resulterer i tekster. Eksempler på tekster diskuteres, og det understreges, at teksterne er bundet til hinanden gennem intertekstualitet, at mennesker bliver positioneret i forhold til dem, og at studiet af literacy, som af alt sprog, er studiet af praksisser og tekster. Det næste afsnit diskuterer et aspekt af læsning: læsning som det at finde betydning i tekster. Endelig fremhæves det, at der er flere måder, literacy kan formidle menneskelige aktiviteter på.

Alt, hvad der siges om literacy, forudsætter et syn på sprog i almindelighed. Det hviler på en teori om sprog. Det er vigtigt at undersøge disse syn på sprog og forholdet mellem syn på sprog og syn på literacy. Denne tilgang hviler på et konstruktivistisk syn på sprog, som opfatter sprog som centralt for de måder, mennesker konstruerer mentale repræsentationer om verden på. Der er flere betydninger af **konstruktiv** og **konstruktion** ². Sprog er historisk konstrueret, det konstrueres også, når barnet lærer det, og det konstrueres, når nogen bruger det. Denne opfattelse af sprog bliver stadigt mere dominerende. Generelt

¹ David Barton er professor ved Lancaster Universitys Department of Linguistics and English Language. Barton har sammen med bl.a. Mary Hamilton skrevet om, at sprog altid er knyttet til en praksis og følgelig 'situeret', dvs. indgår i en situation. Barton tilhører det, man kalder den sociokulturelle gren af literacy-forskningen og har forsket i sprog og skrivning siden 1970'erne. Senest har han interesseret sig for digitale medier og nye kontekstuelle vilkår for online-tekster.

² Konstruktivisme er en retning inden for bl.a. sprogvidenskab og sociologi, som forklarer menneskelige fænomener som fx sprog som noget konstrueret og skabt i modsætning til noget naturligt forekommende. Det vil sige, at sprog skabes i de situationer, hvori det bruges. Hele Bartons tilgang er konstruktivistisk, og han forklarer i løbet af teksten, hvad det indebærer.



har studier af sprog undergået en revolution i de seneste år, hvor de dominerende synspunkter bevæger sig væk fra at undersøge et system, der kun er beskrevet i forhold til dets struktur, til undersøgelse af sprog som en dynamisk social aktivitet med formål og funktion. Jeg vil her give en kort introduktion til aspekter af sprog, som er nødvendige for forståelsen af 'det økologiske' ved literacy ³. De centrale ideer er, at der findes forskellige former for sprog, der kan betegnes som diskurser, at disse resulterer i tekster, og at disse tekster formidler menneskers erfaringer.

Fra registre til genrer og diskurs

For at begynde med det talte sprog har mennesker forskellige måder at tale på, og de bruger passende måder at tale på i enhver situation. Dette er faktisk en af betydningerne af ordet 'sprog', når man taler om fx 'reklamens sprog' eller 'det juridiske sprog'. Forskellige måder at tale på i forskellige situationer kaldes ofte **registre**. Mennesker vælger et passende register til at tale med en baby, en bankrådgiver eller ens elskede, og det er hver især meget forskellige måder at tale på. Ideen om, at der findes forskellige registre, kommer fra studiet af det talte sprog, men det er også relevant for det skrevne sprog. Når man skriver et forretningsbrev eller en e-mail til en ven, vælger man et passende register.

I studiet af det skriftlige og især af det litterære sprog har man som oftest identificeret forskellige former for skriftsprog som forskellige genrer. En roman, et digt og en akademisk artikel er alle forskellige **genrer**. De er hver især genkendelige former for skriftsprog, så hvis man ser blot et par sætninger fra en af disse tekster, vil man sandsynligvis vide, hvilken genre det er. Mange specialister i sprog har fundet begrebet genre meget nyttigt, selv om der også er uenigheder om måden, hvorpå begge termer – register og genre – er blevet anvendt. Disse ord er også blevet en slags symboler for særlige teorier. Det vigtigste i studier af literacy er dog, at der i både skrevet og talt sprog findes forskellige former for sprog.

Et spørgsmål, der ofte dukker op i diskussionen om registre eller genrer, er, hvor bredt eller snævert termerne skal anvendes. Meget bredt anskuet har lingvister talt om uformelle og formelle registre eller endda det talte register over for det skriftlige register, hvor en bevægelse fra talt til skrevet sprog indebærer en ændring af register. Der er forskellige identificerbare registre, som er blevet beskrevet i detaljer, som fx **lærertale** om sproget i klasseværelser, **babytale** om sprog, man bruger over for spædbørn, eller **tale til fremmede** ("foreigner talk"), når man henvender sig til mennesker, der taler andre sprog. Et muligt problem ved denne tilgang er, at man kan foretage finere og finere inddelinger og fx identificere, at lærere taler på forskellige måder på lærerværelset, i gymnasier, i naturfagsundervisning, ved forældremøder osv. Er hver af disse måder at tale på så separate registre? Også hvad angår skriftlige tekster, taler man bredt om, at romaner og digte er forskellige genrer, eller man kan snævre det ind, så Mills & Boons ⁴ romantiske fortællinger er en genre, ligesom historier om Thomas Tog ⁵ er en genre. Som et andet eksempel kan videnskabelige tekster opdeles i biologi, fysik, kemi osv. Alternativt kan man undersøge forskelle mellem videnskabelige og populære tekster om fysik eller endda mellem artikler og studerendes opgaver om fysik.

- ³ Barton bruger økologi-begrebet som metafor for sproglige relationer mellem mennesker. Ligesom man i biologi kan tale om kredsløb, er sprog noget, der cirkulerer og udveksles mellem mennesker i de miljøer, hvori de færdes.
- ⁴ Mills & Boon er et engelsk forlag grundlagt af Gerald Rusgrove Mills og Charles Boon i 1908, som har udgivet en lang serie meget populære romantiske fortællinger. Mills & Boon er en populærkulturel og meget genrefast litterær institution i England.
- ⁵ Thomas Tog (eng. *Thomas the Tank Engine*) er et fiktivt lokomotiv skabt af pastor Wilbert Awdry og optrådte første gang som figur i bogserien *The Railway Series* i 1946 og siden i tv-serien *Thomas og hans venner*.

Refleksions-spørgsmål

- Hvad er et strukturelt sprogsyn? Hvad er et konstruktivistisk? Noter træk ved de to sprogsyn.

Genrer er socialt konstruerede konventioner om skriftlige tekster



Genrer er socialt konstruerede konventioner om skriftlige tekster. De er accepterede konventioner for, hvordan man gør noget, og de er forbundet med forfatterens formål. I undervisning er det hensigtsmæssigt at kunne identificere og beskrive konventionerne for bestemte genrer. Det er dog meget let at blive normativ omkring sådanne konventioner, når man angiver træk ved forskellige genrer. Dette var et omdrejningspunkt i 'genre-debatten', som begyndte i Australien. Inspireret af Michael Hallidays og andres arbejde blev en genreorienteret tilgang til undervisning i skrivning centrum for en heftig diskussion om, hvordan man underviser i skrivning i skolen. Uanset hvad de kaldes, findes der genkendelige former for skrivning tilknyttet bestemte områder af samfundslivet. En del af formålet med studiet af literacy er at identificere, hvordan der laves modeller over skriftlige udtryksformer.

Et bredere begreb, der er vigtigt, når vi diskuterer forskellige anvendelser af sprog, er *diskurs*. Register og genrer bidrager til bredere måder at bruge sprog på, som kan benævnes diskurs. Reklamens sprog eller det juridiske sprog som nævnt ovenfor adskiller sig fra hinanden, ikke blot med hensyn til de forskellige grammatiske strukturer, de er simpelthen helt forskellige måder at bruge sproget på. Naturligvis er fx et nyt, specialiseret ordforråd noget, som skal læres i en ny diskurs, men overraskende nok er nye diskurser i stort omfang også en reorganisering af eksisterende komponenter af sprog: ting, du allerede kan, sat sammen på en anden måde. Diskurser adskiller sig med hensyn til, *hvordan* sproget bruges. Dette er for en stor del det, som en fortsat literacy-læring går ud på, fx i form af nye emner i skole eller videre uddannelse. Ofte findes roden til, at vi ikke forstår noget i den måde, sproget sættes sammen på frem for i et særligt kompliceret ordforråd. Dette gælder, når nye diskurser skabes, og meget læring er at lære at deltage i nye diskurser.

Refleksions-spørgsmål

- Hvilke sproglige registre benytter I hver især i løbet af en almindelig dag? Tænk på, at de både kan være mundtlige og skriftlige. Hvilke situationer er de knyttet til? Noter eksempler på ord og vendinger, man bruger i de forskellige registre.
- Hvilke skriftlige genrer benytter I typisk i løbet af en almindelig dag?



Diskurs er et vigtigt begreb her, da diskurs kan bruges til at understrege, at sprog kun er en af flere dele af en social interaktion, så det at tale til en baby eller en bankrådgiver ikke blot involverer relevant sprog, men også passende adfærd i passende omgivelser. Denne bredere opfattelse af at placere sprog i en social kontekst og af at inkludere 'måder at være på', for at bruge James Gees udtryk (1996, s. 127), samt måder at tale og skrive på er at se på sproget som diskurs. Begrebet diskurs lider stadig under de to ovennævnte problemer omkring registre og genrer. Diskursbegrebet har både meget brede og mere snævre betydninger, og der ligger mere omfattende teorier til grund for dem. Begrebet diskurs bruges af forskellige mennesker på forskellige måder og erstatter nogle gange begreberne register og genre. Det vigtige for studiet af literacy er, at det, vi skal beskrive og forstå, er noget bredere end registres og genrers sproglige form, og at bestemte måder at bruge sproget på er måder at strukturere viden og relationer på.

Pointen er, at når sprog bruges, trækker mennesker på et bestemt sprogs ressourcer, fx engelsk, men de gør det altid inden for en bestemt socialt konstrueret diskurs. Der er forskellige diskurser, og de findes kun, hvis de anerkendes som identificerbart distinkte, fx er akademisk diskurs en særlig og almindeligt anerkendt måde at bruge sproget på. Akademisk diskurs eksisterer, fordi den er anerkendt af de mennesker, der bruger den – og ofte af mennesker, der ikke bruger den – som noget særligt. I stedet for at sige 'mennesker, der bruger den', er det nok mere korrekt at sige 'mennesker, der er en del af et diskursfællesskab'.

Meget læring er at lære at deltage i nye diskurser.

Et *diskursfællesskab* er en gruppe mennesker, der har tekster og praksis til fælles, uanset om det er en gruppe akademikere eller læsere af teenagemagasiner. Diskursfællesskab henviser til flere overlappende grupper af mennesker. Det kan henvise til de mennesker, en tekst er henvendt til, det kan være de mennesker, der faktisk læser en tekst, eller det kan henvise til de mennesker, der deltager i en diskurspraksis med såvel læsning som skrivning. Menneskers holdninger til, hvordan dette defineres, bestemmes til dels af deres formål med at indgå i et diskursfællesskab. En undersøgelse af teenagepigens magasiner kan fx fokusere på de læsere, teksten er rettet mod. Lærere i akademisk skrivning på universiteter kan være mere interesseret i, hvordan det at lære at skrive gør et menneske til en del af et akademisk diskursfællesskab. Mere generelt er diskursfællesskaber defineret ved at have et sæt fælles interesser, værdier og formål. Generelt har medlemmerne en aftalt fælles viden – hvad de kan tage for givet om hinanden. Medlemmer af et diskursfællesskab er fælles om både den snævre betydning omkring måder at bruge sproget på og i bredere forstand ved fælles måder at bruge og udveksle viden på. Diskursfællesskaber har også særlige måder at optage nye medlemmer på (se Swales, 1990, for mere om dette) ⁶. Dette er vigtigt, fordi megen skriftlig sprogbrug er tiltænkt relativt små grupper af mennesker. Det er også vigtigt, fordi det understreger, hvordan sprog, herunder skriftsprog, kan binde grupper sammen.

⁶ Et diskursfællesskab kan ifølge John Swales defineres som en gruppe personer, som har et ganske bestemt fagligt eller fritidsmæssigt mål til fælles og derfor har særlige kundskaber inden for deres specifikke område. For at gøre det lettere at opfylde deres fælles mål udvikler medlemmerne af sådanne diskursfællesskaber deres egne genrer og helt egen specielle måde at tale og skrive på. De anvender bestemte genrer og sprogvarianter, som for ikke-medlemmer kan være vanskelige at forstå

Refleksions-spørgsmål

- Diskuter, hvilke diskursfællesskaber I hver især indgår i.

Lav en mini-diskursanalyse af jeres eget uddannelsessted. Hvilke normer for adfærd og sprogbrug kendetegner det? Gør evt. det samme med et praktiksted, I har været i som led i uddannelsen.



Tekster og intertekstualitet

Uanset hvilke termer vi bruger, er det vigtige, at der findes forskellige former for sprog og ikke et homogent hele. Disse forskellige former for sprog resulterer i tekster – og i en stor variation af tekster. Nogle genrer er mere præcise og veldefinerede end andre, og genrer er ofte tydeligere i det skrevne sprog, som ofte er mere standardiseret og kodificeret end det talte sprog. Ikke desto mindre, når noget er skrevet, bliver det til en tekst, der kan henvises til, og dette inkluderer også talt sprog, da tale kan være skrevet ned på forskellige måder. Vi kan kommentere og analysere tekster, uanset om teksterne er skriftlige forretningsbreve, digte, formularer eller transskriberinger af mundtlige samtaler. Når de er skrevne tekster, kan de undersøges og analyseres på forskellige måder. Analyse af tekster kan foretages af sociologer, psykologer, lingvister og andre og kaldes *diskursanalyse*, *tekstanalyse*, *konversationsanalyse* alt efter analytikerens formål og teoretiske overbevisning. Jeg vil her gerne understrege, at forståelse af literacy indebærer både studiet af tekster og praksis omkring teksterne.

Indtil videre har jeg kun givet flygtige eksempler på forskellige tekster. Der er en fare ved at komme med eksempler, da forskellige tekster er så indbyrdes forskellige, at man fejlagtigt kan tro, at ens yndlingseksempel er repræsentativt for alle tekster, uanset om det er romanen eller den akademiske opgave – to former, som er blevet



studeret meget – eller noget helt andet. Der er så mange forskellige former for tekst: dagbøger, kærlighedsbreve, notater til en selv, digte til en ven på hospitalet, websider, sms'er, avisartikler, annoncer, graffiti, kontoudtog, selskabsrapporter, bønner – blot for at nævne nogle få. Det brede udvalg af tekster er indlysende for enhver, der ser sig omkring i et moderne samfund. Det er rimeligt at sige, at vi lever i en verden, der formidles gennem tekst (Smith, 1990; Barton, 2001). Selve denne bog er en tekst, og de eksempler, der optræder i den, kan betragtes som tekster.

I det følgende kommer eksempler på tekster, som kan illustrere pointer omkring literacy. Jeg har valgt nogle eksempler fra et område, nemlig det lokale hverdagsliv. Hvis jeg havde valgt et andet område, såsom akademisk arbejdsliv, ville eksemplerne være meget anderledes. Her er en tekst:

Der gives hermed meddelelse om, i henhold til paragraf 70, stk. 3, underafsnit a i Loven om Lokalstyre (Forskellige Bestemmelser) af 1976, at Byrådet i Lancaster har besluttet at ændre skattepligtige gebyrer for visse private lejebiler og taxabevillinger som vist i skemaet hertil (sådanne foreslåede gebyrer overstiger det beløb, der skal betales uden meddelelse i henhold til paragraf 70, stk. 2, i ovennævnte lov).

Enhver indsigelse mod denne foreslåede ændring skal ske skriftligt senest den 5. februar 1993 til den ledende advokat på nedenstående adresse ...

Dette er en del af en annonce i *Lancaster Guardian*, en lokal ugeavis. Den var i avisen i starten af 1993 på samme side som annoncer for ture til en Eric Clapton-koncert, basarer og diskoteker, oplysninger om et kommende møde for at 'bevare de gamle ordner for biskopper og præster i den engelske statskirke' og små annoncer, hvoraf en lød:

SLANK FLOT advokat med hår med sølvstænk, ejer af en Silver Shadow Rolls-Royce, lettere fjollet, men oprigtig, søger en kvinde, varigt forhold. Rubrik nr. 3269...

og en anden:

1079 Mit hjerte har aldrig været langt fra dig, lad os nu prøve at få styr på tingene denne gang. Rubrik nr. 3251...

På den modsatte side i avisen findes en artikel om sund kost omgivet af reklamer for lokale træningscentre, inklusive følgende:

... vi har gode nyheder til dig! I år er sløve padder YT!

... Med alle de rekreative faciliteter, der findes i området, er der virkelig ingen undskyldning for at slappe af i lænestolen eller hænge i baren hver eneste aften i løbet af ugen. Nu er det perfekte tidspunkt til at komme i gang med sund motion og sund kost – pas på din krop ... Undgå skrappe slankekure. De kan være fine for mennesker i meget god form som atleter, der kan have behov for at tabe et par kilo hurtigt. Men dit stofskifte kan ikke håndtere skrappe slankekure ...

Disse eksempler på tekster er alle taget fra en britisk lokalavis. Det er nogle af de tekster, der findes i det moderne liv: officielle meddelelser, reklamer og annoncer,

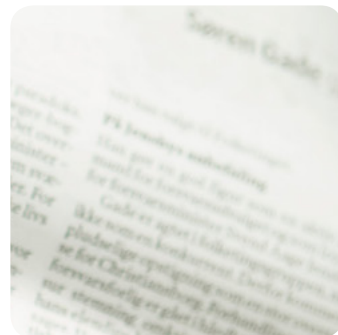




der giver sig ud for at være informerende prosa. For det første kan man se, at det er en bred vifte af genrer, der findes på en eller to sider i en lokalavis. Den officielle meddelelse og sundhedsartiklen anvender fx sproget på meget forskellige måder og til at opnå helt forskellige mål. Juridiske meddelelser, reklamer og små annoncer er forskellige genrer, der hver især klart kan identificeres. Hvad angår literacy-praksis, er der en række spørgsmål, man kan stille til en tekst om, hvordan den er produceret, og hvordan den bruges.

Lad os begynde med spørgsmålet om produktion af tekster. Der har formentlig været mange mennesker involveret i udarbejdelsen af den officielle meddelelse. Den havde ikke blot en forfatter. Tekster varierer ud fra, hvordan de er forfattet. Den officielle meddelelse er underskrevet med store bogstaver af den ledende advokat i byen. Det er usandsynligt, at han rent faktisk selv har skrevet den, og han har måske aldrig set den. Teksten er sandsynligvis gået igennem et hierarki af skribenter og har derefter fortsat sin vej gennem annoncører, redaktionssekretærer og grafikere, indtil den nåede til avissiden (ideen med en underskrift er interessant. Det er en særlig form for skrivning. Ingen andre kan gøre det for dig, den kan kun skrives i hånden, og den er bevidst indlært). Mange mennesker med forskellige roller er involveret i fremstilling af tekster i det moderne liv, og det er muligt at spore en teksts vej, når den flyttes fra en sammenhæng til en anden.

Den officielle meddelelse vises formentlig i avisen efter et juridisk krav, før gebyrer for taxabevillinger kan øges. Sproget taget i betragtning er det usandsynligt, at den vises i avisen, for at taxachauffører skal få mulighed for at diskutere stigningen af de foreslåede afgifter. Hvis det havde været hensigten at informere, kunne den have været skrevet på et letforståeligt sprog. Artiklen om sundhed har en helt anderledes stil. Der er ingen forfatter angivet, og den kan meget vel være skrevet til lejligheden, hvilket er almindeligt i mange lokalaviser. Den har til formål at styrke og understøtte de sundhedsannoncer, som den er omgivet af. De to små annoncer, forudsat at de er ægte, blev formentlig skrevet af forskellige personer.





Når man beskæftiger sig med tekster, kan det være nyttigt at tænke over, at også læseren *konstrueres*. Der er kun et begrænset antal muligheder, som en læser kan vælge. En avisartikel eller et kærlighedsbrev forudsætter et vist kendskab, værdier og overbevisninger hos læseren. Der er begrænsede *subjektpositioner* for en læser. Dette ses tydeligt i artiklen om sundhed, hvor læseren positioneres som en usund, overvægtig voksen. Læseren antages også at drikke regelmæssigt, spise kød, have spist for meget i ferien, have et arbejde og kun lidt viljestyrke. Positioneringen er her eksplicit, og læseren selv omtales som 'du'. Ofte sker det mere implicit, og tekster varierer med hensyn til det omfang, de positionerer eller forsøger at positionere deres læsere. De små annoncer og den juridiske meddelelse positionerer mennesker på forskellige måder. En af de små annoncer er rettet mod en bestemt læser, og andre læsere er mere tilskuere. Alle disse tekster kan inkludere – og ekskludere – mennesker. At få en rolle tildelt af en tekst er klart forbundet med, hvordan man ser sig selv og sin identitet. I disse eksempler kan man se de forskellige måder, hvorpå tekster kan begrænse de potentielle muligheder for at være til læserens rådighed.

Nogle anvendelser af sprog kommer med flere antagelser om læseren og kræver mere end andre. Formularer, som man skal udfylde, er et interessant eksempel, da de kombinerer både læsning og skrivning. Man læser en andens kategorier, og derefter, ved at udfylde formularen, forpligter man sig på kategorierne. Formularerne definerer viften af muligheder, og den person, der udfylder formularen,

Refleksions-spørgsmål

- Find eksempler på forskellige tekstgenrer fra jeres egen dagligdag. Mindst en af dem skal være et undervisningsmiddel – enten til jeres egen uddannelse eller til skoleelever. Analyser dem på samme måde, som Barton gør: ud fra teksttræk og de subjektpositioner, som de inviterer til.





skal så vælge mellem dem. Annoncen for Eric Clapton-koncerten i avisen har en enkel formular. Et mere afslørende eksempel på formularer, når det drejer sig om literacy, er de formularer, som arbejdsløse konfronteres med, når de søger om arbejdsløshedsunderstøttelse og søger arbejde. På en sådan formular, der hedder 'Hjælp til dig – tilbage i arbejde', præsenteres man for dette tilsyneladende uskyldige spørgsmål: 'Kan du påbegynde arbejde, så snart du finder et job?'. Derefter er der to felter, der er markeret med JA og NEJ, hvoraf den ene skal markeres. I modsætning til den officielle meddelelse om taxabevilling har denne formular almindeligt sprog. Dog kan den stadig give vanskeligheder. Mens alle ordene er almindelige og velkendte, og sætningens struktur er enkel, giver dette spørgsmål mange arbejdsløse problemer. Den, der søger om arbejdsløshedsunderstøttelse, skal kende intentionerne bag ordene. Erfarne brugere af systemet ved, at de skal svare 'ja' til sådanne spørgsmål, og at understøttelsen er afhængig af, om man er til rådighed for arbejde øjeblikkeligt. De ved også, at de skal undgå at komme med begrænsninger med hensyn til, hvor langt de er villige til at rejse for at arbejde, hvor mange timer de kan arbejde, og hvor meget de er villige til at arbejde for. Når man skal interagere med diskursen af formularer, er problemet som regel ikke ordforrådets kompleksitet eller formularens layout, men kendskab til og accept af den institutionelle struktur, hvori dens spørgsmål optræder. Udfyldelse af formularer indebærer ofte, at man konstruerer en ny opfattelse af sig selv, som passer ind i de kategorier, som myndighederne bag formularen opstiller. Ansøgningsskemaer til jobs er et godt eksempel på dette. De indgår i en fælles konstruktion, men ikke nødvendigvis en samarbejdende konstruktion.

Jeg holder mig igen til en snæver betydning af literacy som skriftsprog og dermed til en snæver betydning af tekstbegrebet. Jeg har ikke bragt betydningen af layout og andre aspekter af teksterne ind i diskussionen. Den juridiske meddelelse blev opstillet på en bestemt måde. De små annoncer blev vist i de smalle kolonner og med en lille font typisk for genren. Avisen, de alle var trykt i, var typisk for en avis i broadsheet-format med tyndt avisPapir i en bestemt størrelse. Bemærk, at når de er gengivet her i bogen, er de ikke længere de samme tekster. De er blevet til noget andet og er nu eksempler i en bog om literacy. De er i en anden kontekst, og deres betydning har ændret sig. Du, den nuværende læser, har ingen mulighed for at protestere imod de øgede gebyrer til taxabevillinger eller mulighed for at svare på de små annoncer.

Teksters betydning kan fikseres på flere måder. Det er teksters antagelser om verden, som er vigtige, da det er dem, du kan tage for givet. Det sker på mange måder. Ved valg af ord, et specialiseret ordforråd, forudsat baggrundsviden og i særlige skriftlige former. Et vigtigt aspekt af den forudsatte viden er, at tekster ikke kun refererer til den ydre verden og til fælles viden, men også til andre tekster, både implicit og eksplicit, og dette kaldes intertekstualitet. *Intertekstualitet* er måden, hvorpå tekster refererer til andre tekster. Dette kan være meget eksplicit i et præcist citat fra en tekst, som er klart identificeret, for eksempel på den måde, en akademisk afhandling henviser til tidligere arbejde. Alternativt kan det ske gennem brug af andres udtryk eller mere indirekte henvisninger eller ved brug af standardudtryk og vendinger, der passer til diskursen. Jeg bruger her termen i en 'løs' betydning for at vise, hvordan tekster afhænger af andre, tidligere tekster. Begrebet er relevant, fordi det belyser de 'klumper' af sprog, som vi hele tiden taler, forstår og tænker i. Faste tekstformer i politisk retorik eller mundtlig historiefortælling er intertekstuelle, ligesom de sprogelementer, som børn bygger deres eget sprog op af, er det. En sådan tilgang er en modposition til ideen om, at mennesker skulle vælge enkeltord





fra en slags ordbog eller ordliste i deres hjerne, når de taler eller skriver. Det vigtige er her, at tekster laves på baggrund af andre tekster.

I ovenstående eksempler er det meget sandsynligt, at den person, der først skrev den officielle meddelelse om taxabevillinger, har baseret den på tidligere officielle meddelelser. Sådanne juridiske meddelelser kan have en lang historie. Skemaet med gebyrer i meddelelsen indeholder detaljer om gebyrer for hestevogne, en transportform, der ikke er set i Lancaster i mange år. Jeg kan forestille mig, at layoutet af meddelelsen er magen til layout af juridiske kundgørelser i middelalderen. De andre eksempler, herunder formularerne og annoncerne, er alle baseret på tidligere eksempler på den særlige diskurs, som de tilhører, enten implicit eller eksplicit.

Nogle tekster bliver en slags fikspunkter og spiller en vedvarende rolle i menneskers liv. Folk kan strukturere deres identitet omkring en tekst, uanset om det er en religiøs bog, en bøn eller en talemåde, som hænger på væggen, om det er en akademisk artikel eller et kærestebrev, der læses igen og igen. Det er teksternes status som fikspunkter i menneskers liv, der gør, at de analyseres og undersøges igen og igen. De kan dermed blive en slags referencepunkter for enkeltpersoner eller hele samfund. Andre tekster er mere flygtige, fx hjemmets daglige reklameaviser, en online chat eller aviser, der bliver smidt ud. Her har den enkelte tekst begrænset betydning, men samlet set positionerer de mennesker og strukturerer deres identitet.

Eksemplerne fra avisen drejer sig alle om kommunikation med andre. Der er mange andre slags tekster, som er mere henvendt til en selv. Det gælder fx *udkast*. Det kan være udkast til studerendes opgaver og akademiske artikler, ligesom mennesker laver udkast til personlige breve, vanskelige telefonsamtaler eller jobansøgninger. En anden type af midlertidig tekst er *notater*. Det kan være hurtigt nedskrevne telefonbeskeder, notater fra bøger eller foredrag, der senere skrives rent. De har det til fælles, at de er skrevet for en selv. De er i et notatformat, ofte med idiosynkratiske forkortelser, stavning og grammatik, og de giver kun mening for forfatteren i en begrænset periode. Udkast og notater på arbejdet og i hjemmet kan have en meget kort levetid.

Når man analyserer tekster, kan man komme til at tro, at tekster gør tingene selv og glemme menneskene bag dem. Det er værd at tænke på, hvordan tekster agerer for og på vegne af mennesker, men det er en fejltagelse at tro, at teksterne selv kan gøre ting. Det er fx ikke så meget teksten i sig selv, der strukturerer subjektivitet, men hvordan den anvendes. Praxis strukturerer subjektivitet. Når vi tænker på 'mennesker bag tekster', er der både dem, der skabte teksterne, og dem, der bruger dem. Tekster kan blive skilt fra dem, der lavede dem. Ofte går deres oprindelse tabt, og teksterne lever deres eget liv. Menneskene bag dem kan være skjult, uanset om det er graffiti, en formular fra det offentlige, et matematisk bevis, en novelle, en lærebog eller en avis, der blæser i vinden. Hver tekst har dog en historie. Tilsvarende skal tekstbrugere vide noget om, hvad tekster kan bruges til. Tekster eksisterer ikke blot, de anvendes. For at forstå literacy bedre skal vi vide mere om, hvordan tekster, uanset om de er romaner, tidsplaner eller avisannoncer, faktisk anvendes. Hvad gør mennesker med aviser, annoncer, lærebøger og instruktionsmanualer?

Intertekstualitet er måden, hvorpå tekster refererer til andre tekster. Det vigtige er her, at tekster laves på baggrund af andre tekster.



Tekster eksisterer ikke blot, de anvendes. For at forstå literacy bedre skal vi vide mere om, hvordan tekster, uanset om de er romaner, tidsplaner eller avisannoncer, faktisk anvendes.

Hvad betyder det at være helt opslugt af en bog? Der findes undersøgelser af, hvordan mennesker bruger tekster. Det er vigtigt at se på, hvad der faktisk sker med forskellige tekster, da tekstproducentens intentioner næppe er en præcis vejledning til, hvordan teksterne virkelig anvendes. Teksten er da kun den ene side af, hvad literacy er sammensat af, for der er mere end blot tekstens struktur, der er også en praksis. Tekster kan ikke isoleres fra praksis, og forståelse af literacy indebærer både analyse af praksis og analyse af tekster.

At finde betydning i tekster

Diskussionen om tekster har allerede antydnet en hel del om, hvad der menes med læsning. Der er sket en udvikling i opfattelsen af både læsning og skrivning. Den almindelige opfattelse af læsning har været, at den alene er en psykologisk proces. Der er skrevet lærebøger om, at det kun er det, læsning handler om, og det er denne opfattelse, vi bevæger os ud over. Den almindelige psykologiske opfattelse af læsning kunne måske være hensigtsmæssig, hvis man ville designe en computer til at analysere sprog. Man kunne så opfatte sproget som et sæt af ord med betydning (et leksikon eller en ordliste), som kan samles på forskellige måder ifølge et sæt regler (en grammatik). Men hvis man er interesseret i, hvad mennesker gør med sprog, er det nok mere hensigtsmæssigt at se betydning som den anvendelse, et ord eller et udtryk har haft indtil nu – og enhver ny anvendelse af et ord bekræfter eller ændrer dets betydning.





Hvad er et passende synspunkt på læsning? Ud fra det hidtil sagte om sprogets konstruktivistiske karakter og om fx intertekstualitet og samarbejde om betydning bør det være klart, at det at forstå betydningen af en tekst ikke blot er at kende betydninger af ord og kombinere dem ud fra grammatiske kategorier. Et konstruktivistisk syn på læsning og skrivning betyder, ligesom for alle andre handlinger, der konstruerer betydning, at mennesker er aktive, ikke passive. De handler ved hjælp af tekster og laver selektioner, organiseringer og forbindelser for at finde betydning (se Spivey, 1990). Dette er stadig en psykologisk opfattelse af læsning, men den er mere kompleks og er mere forenelig med sociale eller sociologiske syn på læsning.

Læsning indebærer viden og at bringe viden med til en tekst. Det er ikke bare anvendelse af en færdighed. Læseprocessen indebærer interaktion med en tekst, ikke at få den eneste mulige betydning ud af teksten. Det, vi kan sige om læsning, hænger sammen med forståelse. Forståelse er dels de intertekstuelle forbindelser, læseren foretager. Derudover er forståelse aktiv. Vi kan læse, selv om enkelte ord mangler eller er ukendte. Indlæring af nye ord er faktisk afhængig af det skrevne sprogs redundans 7. Dette er en væsentlig måde at lære nye ords betydning på for både børn og voksne.

Der er mange forskellige måder at læse på. Kendte læsemåder er fx at skimme og skanne en tekst. Men der er meget mere end det. Forskellige sociale praksisser involverer forskellige former for læsning. Læsning af et horoskop er forskellig fra læsning af instruktionerne for brug af en ny videooptager eller læsning af en trussel.

Læseprocessen indebærer interaktion med en tekst, ikke at få den eneste mulige betydning ud af teksten.

- 7 Redundans kommer af det latinske 'redundantia', som betyder 'overflod' eller 'fylde'. Med redundans menes, at man udtrykker sig overtydeligt ved gentagelse af samme information. Der er redundans i alt sprog, fordi gentagelser skaber sammenhæng, men hvis der er for meget redundans, oplever vi teksten som overtydelig og irriterende. Talesprog er som regel mere re-dundant end skriftsprog, fordi vi i skriftsprog selv kan gå tilbage og genlæse det indhold, vi ikke fangede. Dermed skaber læseren selv den nødvendige redundans.

Refleksions-spørgsmål

- Læs Thomas Thuraus kommentar til Bartons artikel, og find eksempler på redundans hos Barton. [Hent artikel](#)
- Diskuter, om man kan lave helt redundans-frie tekster. Forsøg evt. med en tilfældig tekst, I har foran jer – og fjern de redundante elementer.



Der er meget forskellige talehandlinger på spil i sprog, så de faktiske ord forstås på forskellige måder ^B. Man skal kende talehandlingen – om noget fx er en trussel, et løfte eller en instruktion – før man kan forstå (selv om de kaldes talehandlinger, er de også til stede i det skrevne sprog). Forskellige tekster læses på forskellige måder. Den samme tekst, som fx et vers fra en religiøs tekst, kan også læses på meget forskellige måder. Den kan forstås faktuel som en instruks eller som noget, der fremkalder meditation og eftertanke. Tekster læses ofte for at opnå yderligere betydninger. Det er også muligt at læse imod teksten ("oppositional readings"), hvilket er meget forskelligt fra læsning som afslapning, som tidsfordriv, eller når man er opslugt af en bog.

Ideen om, at læsning er noget, der primært har at gøre med betydning, er selv en social konstruktion, som de fleste inden for moderne undervisning er særligt interesserede i. Men at lære udenad eller synge en tekst betyder ikke nødvendigvis, at man forstår meningen med teksten. Jeg har allerede nævnt, at diskursfællesskaber er bundet sammen af deres måde at bruge sprog på. Det vigtige for literacystudier er, at forskellige diskursfællesskaber bruger tekster på meget forskellige måder. Disse afstedkommer meget forskellige betydninger af 'at læse'. Betydningen af 'at læse' ændres også af, at bøger nu kan læses på skærme, ligesom andre måder at skabe betydning på med fx billeder også ændrer sig.

Jeg vil nu vende tilbage til ideen om mediering for at undersøge, hvad det kan bidrage med til læsebegrebet ^G.

Refleksions-spørgsmål

- Kom med eksempler på 'oppositionelle læsninger', altså at man læser imod tekstens intention. Diskuter udtrykket "at læse, som Fanden læser Biblen".



- ^B Man bruger begrebet talehandling ('speech act' på engelsk, på dansk efterhånden bare 'sproghandling', som dækker både tale og skrift) om det fænomen, at vi kan udføre handlinger ved hjælp af sprog. Nogle af dem er helt rituelle og afhængige af den rette kontekst (fx en dåb eller en dom), mens andre er mere implicite og kan udføres i alle situationer (fx en hilsen eller en informationsudveksling).
- ^G Barton bruger de engelske ord "mediation", "mediate" og "medium". Forbindelsen mellem disse ord er tydelig, mens vi på dansk bruger ordet 'mediering' i nogle lidt andre betydninger og også supplerer med ordet 'formidle'. Det centrale i denne forbindelse er, at der formidles og skabes forbindelse. Ordene 'medie' og 'mediering' kommer historisk af ordet 'midte', så mediet er det, der er i midten mellem nogle parter, og som udjævner forskelle og skaber forbindelse. Når der i det følgende bruges 'formidle', har der stået "mediate" i den engelske tekst.



Sprog medierer

Sprog medierer og formidler vores oplevelser, og skrevne tekster kan gøre dette på en meget effektiv måde. I den mest elementære betydning betyder **at mediere** at bringe to ting tættere sammen, og dette gøres ved hjælp af et medie. Forestillingen om sprog som medie har mange aspekter. Jeg vil gennemgå tre forskellige betydninger af mediering, som hver især bygger på hinanden. Den første er, at sprog medierer vores erfaringer. Alle oplevelser er medierede, idet vi konstruerer et syn på virkeligheden. En af de vigtigste formidlere af erfaring er selve sproget. Vores syn på sprog, som vi opbygger hver især, er påvirket af det sprog, vi har til rådighed. De ord, vi bruger til at navngive en oplevelse eller erfaring, giver os mulighed for at 'kode', organisere og huske det pågældende. Sprog medierer tanker og indeholder de metaforer, 'vi lever efter' for at bruge Lakoff og Johnsons udtryk (1980, kapitel 2) ¹⁰

Af dette følger, at den mest almindelige opfattelse af sprog er, at det er et medie for kommunikation eller et kommunikationsmiddel. Fakta, ideer, håb og trusler kommunikerer til andre mennesker gennem sproget. Sprog bruges til kommunikation og er centralt i den måde, vi strukturerer og organiserer vores viden på. Sprog medierer det, der foregår inde i vores hoveder, og det, der foregår udenfor, og det er på denne måde, at studiet af sprog har muligheden for at forene psykologiske og sociologiske tilgange.

I virkelige sprogbrugssituationer er der endnu en måde, hvorpå mediering er vigtig. Andre mennesker, der uddrager betydning, beskriver eller fortolker en begivenhed eller en oplevelse, formidler denne oplevelse til os. Historiefortællere, præster, skuespillere og politikere medierer alle sammen vores erfaringer, når de fortæller os noget. De tilbyder en struktur, en måde at forstå virkeligheden på, og hver enkelt tilbyder bestemte muligheder for at se meningen med en begivenhed. Dette gælder også for andre, der ikke har som direkte hensigt at fortælle os en historie eller give os et budskab: Læger, politibetjente og skolelærere formidler og medierer også alle vores oplevelser. Et vigtigt eksempel på, hvordan vi lærer om verden, er den voksne, der formidler barnets oplevelse ved at beskrive og fortolke den og få den til at give mening. Der er en række særlige roller, hvor mennesker får verden til at give mening for andre.

¹⁰ George Lakoff og Mark Johnson udgav i 1980 bogen *Metaphors We Live By*. Med titlen sigtes til alle de hverdagsmetaforer, som strukturerer vores helt almindelige forestillinger om fx tid (som metaforiseres som en vej, der tilbagelægges) eller menneskelige relationer (som kan metaforiseres som fx krig, spil, sport). Deres sprogvidenskabelige pointe er, at metaforer på den måde medierer og strukturerer hele vores tænkning; vi tænker i de metaforer, som vi har til rådighed





Hvis vi vender os til det skrevne ord, er det klart, at romaner, skolebøger og aviser også alle medierer vores erfaringer på en meget effektiv måde. I en historie påvirker og strukturerer teksten, hvordan vi oplever virkeligheden, og den har mulighed for at styre, hvad vi ved, og hvordan vi føler. En historie kan bestemme, om vi føler os triste eller glade, vrede eller forventningsfulde. Dette kan være endnu mere tydeligt i andre medier, såsom film og fjernsyn. Når de aktiverer andre sanser med lyd, grafik og farver, er medieringen langt stærkere. En film kan bestemme, hvor længe og fra hvilken vinkel vi ser noget, og den kan påvirke, hvordan vi oplever det pågældende, fx ved at bruge baggrundsmusik og farver for at vise en scene på landet som 'truende' i en gyserfilm eller 'idyllisk' i en romantisk film.

Med skrivning og andre medier er det vigtigt ikke at glemme den aktive del af medieringen. Det er ikke så meget sproget, der medierer, som de mennesker, der bruger sproget, der gør det. Mennesker medierer og formidler aktivt gennem verbalsprog eller andre symbolsystemer. Hvis vi læser en bog eller ser en film, lader vi historiefortælleren eller filmskaberens formidle vores oplevelse. Dette kan blive ret kompliceret: I skolerne er lærebøger fx formidlere af oplevelser og erfaringer, men de læses normalt ikke fra ende til anden – det er lærerne, der formidler skolebøgerne.

Den aktive del af mediering gælder også for lytteren, læseren eller seeren. Dette giver også større indsigt i, hvad læsning betyder. Læsning er en form for mediering. Læseren kan modtage tekstens egen opfattelse eller rettere forfatterens opfattelse, men alternativt kan læseren gøre mange andre ting, alt efter formålet. Som mennesker kan vi have mange mulige reaktioner på eller opfattelser af en tekst. Når vi læser en bog, uanset om det er en kompliceret roman som James Joyces *Ulysses* eller en kompliceret akademisk bog som Noam Chomskys *Syntaktiske Strukturer*, søger vi først efter forfatterens intenderede betydning. Vi kan læse den for at være enige med forfatteren. Læseren medbringer dog altid sine egne holdninger, og disse vil også mediere forståelsen af teksten. Der er faktisk ikke en enkelt betydning i teksten, kun den betydning, som en læser får fra teksten.

Et vigtigt eksempel på, hvordan vi lærer om verden, er den voksne, der formidler barnets oplevelse ved at beskrive og fortolke den og få den til at give mening.





Læseren medbringer dog altid sine egne holdninger, og disse vil også mediere forståelsen af teksten. Der er faktisk ikke en enkelt betydning i teksten, kun den betydning, som en læser får fra teksten.

Det er desuden meget almindeligt, at læseren har sit eget formål og er på udkig efter noget bestemt i teksten. Dette kan have relation til det, forfatteren havde til hensigt at sige om Irlands – eller sprogets – natur. Forfatteren har tilbudt nogle 'foretrukne' eller 'naturlige' læsninger, som udgør en række forskellige muligheder. Dette viser, hvordan læseren er konstrueret eller positioneret i en rolle, som nævnt ovenfor. Der er dog også mulighed for, at læseren gør noget helt andet. Læseren har selv magten til at ignorere den tilbudte læsning og selv lave en anden – eller en 'mod-læsning'. Man kan fx søge i *Ulysses* eller *Syntaktiske Strukturer* for bevis på sexisme i teksten. Der findes alle mulige kritiske læsestrategier, som enhver tekst kan blive udsat for. Uanset hvordan vi læser, formidler og medierer det skrevne ord vores oplevelser.

For at opsummere har jeg brugt 'mediere' i tre relaterede betydninger. For det første – fra et konstruktivistisk syn på verden – er alle vores oplevelser medierede, intet er direkte, og sprog udfører en central form for mediering. For det andet kan andre mennesker mediere vores oplevelser og erfaring. Og for det tredje medierer tekster vores erfaring, uanset om det er bøger, film eller annoncer.





LITTERATUR:

Barton, D. 2001. Directions for literacy research: Analysing language and social practices in a textually-mediated world. *Language & education*, 15, 92-104

Gee, J. 1996. *Social linguistics and literacies: ideology in discourse*, 2nd edn. London: Taylor and Francis

Lakoff, G. og Johnson, M. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press

Smith, D. 1990. Textually mediated social organization. In *Texts, facts and femininity: exploring the relations of ruling*. London and New York: Routledge, pp. 209-24

Spivey, N.N. 1990. Transforming texts: constructive processes in reading and writing, *Written Communication*, 7, 256-87

Swales, J.M. 1990. *Genre analysis*. Cambridge, UK: Cambridge University Press

OM FORFATTEREN

David Barton

David Barton er professor ved Lancaster Universitys Department of Linguistics and English Language. Barton har sammen med bl.a. Mary Hamilton skrevet om, at sprog altid er knyttet til en praksis og følgelig 'situeret', dvs. indgår i en situation. Barton tilhører det, man kalder den sociokulturelle gren af literacy-forskningen, og har forsket i sprog og skrivning siden 1970'erne. Senest har han interesseret sig for digitale medier og nye kontekstuelle vilkår for online-tekster.



Læs mere på literacy.dk